

University of Groningen

De arme bestaat niet

Edzes, Arjen; Visser, Sanne; Strijker, Dirk; Rijnks, Richard

Published in:
 Sociaal Bestek

DOI:
[10.1007/s41196-019-0059-5](https://doi.org/10.1007/s41196-019-0059-5)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
 Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
 2019

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Edzes, A., Visser, S., Strijker, D., & Rijnks, R. (2019). De arme bestaat niet. *Sociaal Bestek*, 81(5-6), 17-19. <https://doi.org/10.1007/s41196-019-0059-5>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Onderzoek intergenerationele armoede in de Veenkoloniën

Dé arme bestaat niet

Beleid grossiert in algemene mensbeelden en principes. Het is makkelijker om te praten over een groep – de mensen in armoede – dan de uniciteit te benadrukken van elk mens. Voor groepen volstaan immers algemene beleidsmaatregelen. Maar dé arme bestaat niet. En dus werken algemene oplossingen niet.

DOOR Arjen Edzes, Sanne Visser, Dirk Strijker en Richard Rijnks

De Veenkoloniën is een gebied met relatief veel overerfbare armoede (intergenerationele armoede). Er zijn heel wat families die al generaties lang in armoede leven en die daar niet uit lijken te kunnen komen. Een bijzonderheid van het gebied is dat, anders dan in de grote steden, de gezinnen in armoede vooral uit 'witte Nederlanders' bestaan. In de grote steden is het aandeel van mensen met een migratieachtergrond op het totaal aantal personen dat onder de armoedegrens valt, aanzienlijk groter dan in de Veenkoloniën.

Offensief

In 2017 is in de Veenkoloniën door verschillende maatschappelijke organisaties een breed offensief gestart om overerfbare armoede te begrijpen en te bestrijden. Organisaties als de Tinten welzijnsorganisatie, GGD en GGZ, woningbouwcorporaties en zorginstellingen hebben samen met de lokale en regionale overheden de handen ineengeslagen om het verschil te maken. De doelstelling: intergenerationele armoede doorbreken. De samenwerking, met als naam Alliantie van Kracht, vindt plaats op het niveau van de bestuurders én op uitvoeringsniveau. De samenwerking op bestuurdersniveau geeft commitment en is een sterk signaal voor een meer integrale benadering van overerfbare armoede. De aanpak bestaat onder meer uit thematische bijeenkomsten en uit leerkringen waarbij professionals van verschillende deelnemende organisaties met elkaar best

practices bespreken. Parallel aan dit initiatief is een door de provincies Groningen en Drenthe gefinancierd onderzoek gestart door de Rijksuniversiteit Groningen. De samenwerking van ons als onderzoekers met de Alliantie van Kracht heeft voor de Alliantie als voordeel dat er directe toegang is tot kennis (onder meer vanuit microdata van het CBS), en voor ons dat we gemakkelijker toegang hebben tot gezinnen en medewerkers. Figuur 1 schetst het onderzoeksmodel. Naast dat wij ons richten op zowel cijfermatige analyses van de omvang en, meer kwalitatief, op de mechanismen achter intergenerationele armoede (onderzoekslijn 1) kijken we ook nadrukkelijk naar beleid & uitvoering (onderzoekslijn 2). Het onderzoek is nu halverwege, waarbij vooral de focus heeft gelegen op de eerste onderzoekslijn. De kern daarvan bestaat uit de familiegeschiedenissen waarbij binnen één familie zowel de grootouder(s), de ouder(s) als het kind zijn geïnterviewd. De onderzoeksresultaten worden verspreid via de gebruikelijke rapportages, conferenties en presentaties. Maar ook op heel andere manieren, bijvoorbeeld via factsheets die door CMO-STAMM (het kenniscentrum voor sociaal-maatschappelijke vraagstukken in Groningen en Drenthe) gemaakt worden vanuit onze resultaten. Ook dragen wij bij aan het project over armoede in de Veenkoloniën van het regionale dagblad (Dagblad van het Noorden), niet alleen de papieren krant, maar ook op de bij het project behoren-

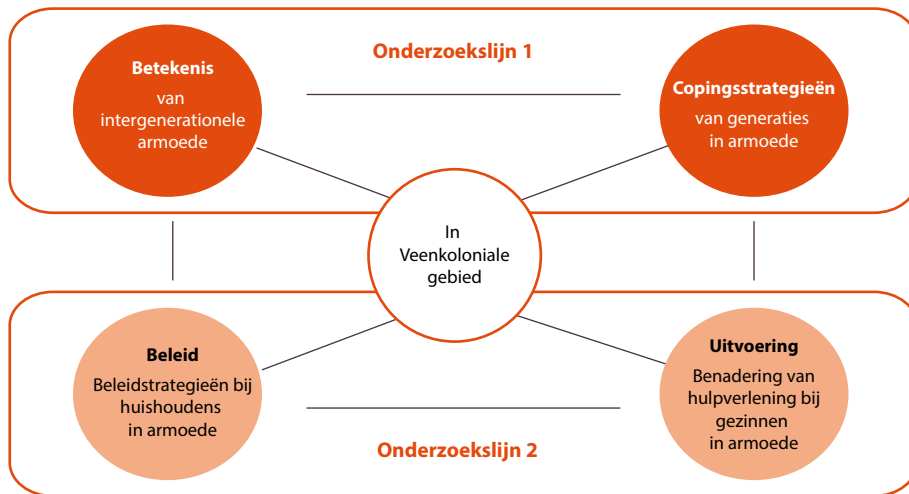
de website (www.uitthetmoeras.nl). Kortom, het project kenmerkt zich door een intensieve samenwerking tussen vrijwel alle grote instellingen en overheden in het gebied en de onderzoekers.

Veenkoloniën

De Veenkoloniën definiëren we ruim en bestaat uit de gemeenten Midden-Groningen, Veendam, Pekela, Stadskanaal, Emmen, Westerwolde, Aa en Hunze en Borger-Odoorn. De verwevenheid van armoede met de geschiedenis van de Veenkoloniën is groot, zo schreven we eerder in Sociaal Bestek (Edzes & Strijker, 2017). In het gebied wonen in 2017 een kleine 380 duizend mensen waarvan een kleine 25 duizend onder de lage inkomensgrens vallen. Er wonen ruim 17 duizend jongvolwassenen (22-26 jaar) in het gebied waarvan een kleine veertienhonderd onder de lage inkomensgrens vallen. Hierbij zijn studenten uitgezonderd.

De ontwikkeling in de tijd loopt in de pas met het landelijk gemiddelde. De gezinssamenstelling van mensen met een laag inkomen in de Veenkoloniën wijkt behoorlijk af van die van de gehele bevolking van het gebied. Eenpersoons huishoudens en eenoudergezinnen met minderjarige kinderen zijn sterk oververtegenwoordigd in de groep met een laag inkomen.

Een eerste indicatie dat dé arme niet bestaat komt uit het feit dat de (legale) bron van inkomsten grote verschillen laat zien. Uitkeringsafhankelijkheid is de grootste bron van inkomsten bij perso-

Figuur 1. Onderzoekslijnen in Veenkoloniale gebied.

nen onder de lage inkomensgrens, maar verschillen doen zich voor in de achterliggende problematiek. Van bijstand (45%), arbeidsongeschiktheid (9%) tot aan Wajong (11%). Bij de jongvolwassenen is het aandeel Wajong zelfs 28%. Naast uitkeringsafhankelijkheid vallen vooral de werkende (14%) en ondernemende (11%) armen op. Onder statische armoedecijfers gaat veel dynamiek schuil. Figuur 2 vergelijkt jaar op jaar de inkomenscijfers van bewoners en stelt de achterliggende dynamiek vast. Over de hele periode van 2011-2016 heeft twaalf procent van de gezinnen wel eens in armoede gezeten. Opvallend is dat slechts één procent in elk jaar van die periode arm geweest is.

Intergenerationeel

Om te kijken hoe vaak sprake is van generatie-armoede is het inkomen van vaders en moeders vergeleken met dat van hun kinderen in de leeftijd 22 tot en met 26 jaar. Van alle ouders met kinderen van 22 tot en met 26 jaar had ongeveer zes procent minimaal één kind met een laag inkomen. Ouders met een laag inkomen hadden in ongeveer dertig procent van de gevallen een kind met een laag inkomen. Dit is vijf keer vaker dan bij de totale groep ouders, een verhouding die redelijk stabiel is over de jaren (Trendbureau Drenthe, 2019). Het laat zien dat kinderen van arme ouders een grotere kans op armoede hebben dan kinderen van niet-arme ouders. Ouders van kinderen met een laag inkomen zijn dus zelf ook vaak arm: een kwart van de vaders en zelfs een derde van de moeders.

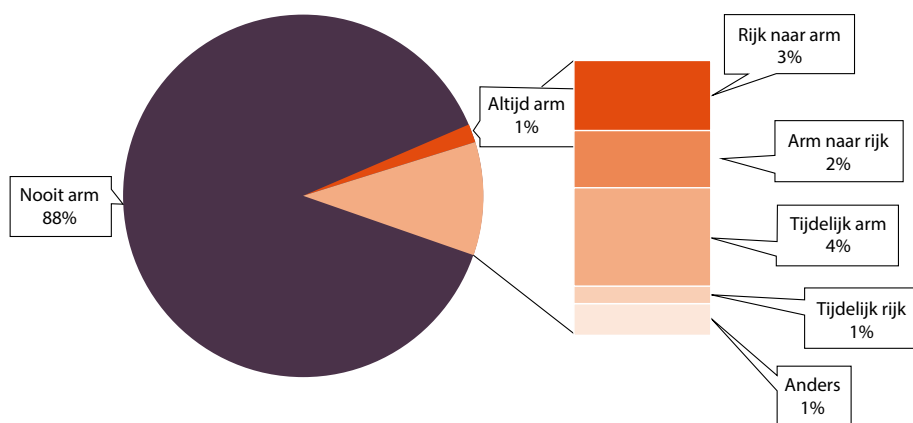
Familiekronieken

Om intergenerationale armoede te begrijpen en vooral na te gaan welke mechanismen hier nou achter schuil gaan, hebben we het afgelopen jaar met ruim 23 families gesprekken gevoerd waarbij zowel grootouders, ouders en jongvolwassenen zijn geïnterviewd. Er zijn in totaal 48 gesprekken gevoerd in Emmen en omgeving, Aa en Hunze/Borger-Odoorn, Stadskanaal, Hoogezand-Sappemeer/Veendam. Kenmerkend voor de intergenerationale armoede, in tegenstelling tot kortdurende armoede, is de sterkere betrokkenheid van de omgeving bij armoedeproblematiek (familie, vrienden). Anders dan bij kortdurende armoede waarbij het veel meer gaat om werkloosheid, faillissement of veranderingen in de leefsfeer (scheiding), gaat het bij intergenerationale armoede meer om de overdracht van ideeën, gebruiken, normen en waarden. Zo wordt de keuze om naar school te gaan of te willen studeren beïnvloed door wat gebruikelijk is. Als de ouders een afgebroken opleiding hebben of een schoolcarrière die zich kenmerkt door verzuim en/of weinig geloof in eigen kunnen, dan zal van kinderen niet snel iets anders worden verwacht. Hetzelfde geldt voor de buurt waarin men opgroeit. Slechte voorbeelden doen slecht volgen. Bij intergenerationale armoede is er daardoor een veel sterkere invloed van de directe omgeving waarin iemand opgroeit. Familiekronieken kenmerken zich ook door het relatief geringe vertrouwen in de werking van 'het systeem': de

(lokale) overheid, wet- en regelgeving en de professionals, onder meer opgedaan door de vaak langdurige of herhaaldelijke 'ervaringen' met hulpverlening. Wat anders is dan vroeger is de mate van zichtbaarheid van armoede door de aanwezigheid van vele communicatiemiddelen en sociale media. Er is nu ook een grotere druk op het oplossen van schulden, vroeger lag het tempo veel lager. Schuldeisers zijn agressiever en op veel meer plekken zijn er schulden en kun je ook schulden maken.

Horizontaal

Om de mechanismen achter generatiearmoede te zoeken kunnen we om te beginnen kijken naar de doelen die generaties nastreven en de middelen die ze daarvoor gebruiken. De Amerikaanse socioloog Robert Merton heeft hiervoor in 1938 een schema ontwikkeld waarbij hij (groepen) mensen onderscheidt op basis van twee kenmerken: de mate waarin ze cultureel bepaalde doelen als werk onderschrijven of afwijzen en de middelen en/of methoden die mensen gebruiken om deze doelen te realiseren (Merton, 1938). Zowel de doelen als de middelen kunnen in meer of mindere mate maatschappelijke geaccepteerd zijn. Werk zoeken en netjes inkomsten opgeven bij de sociale dienst is maatschappelijk geaccepteerd, zwart werk of inkomsten uit criminele activiteiten niet. Dit schema is door Kroft et al. (1989) gebruikt om in Nederland de leefwereld van langdurig werklozen in beeld te brengen, waarbij verschillende leefwerelden worden onderscheiden: van conformisten die zich zowel maatschappelijke geaccepteerde doelen stellen als legale methoden gebruiken om deze na te streven, tot aan zogenaamde reitraitisten die de hoop hebben opgegeven, alles en iedereen afwijzen en zich als het ware naast de samenleving hebben geplaatst. Daartussen in bevinden zich groepen die zich onderscheiden door ritueel gedrag, calculerenden die slim gebruik maken van de regels om in hun inkomen te voorzien, autonomen die de huidige cultuur afwijzen en ondernemenden (Kroft et al., 1989). We zien deze groepen in meer of mindere mate terug in de leefwereld van armen. Het is geen uniforme groep, maar een unieke verzameling mensen met eigen oriëntaties.

Figuur 2. Dynamiek in armoede in Veenkoloniën, periode 2011-2016, Bron: CBS microdata, eigen berekeningen.

Verticaal

De hiervoor genoemde mechanismen doen zich in ieder geval voor binnen een generatie. We noemen dit horizontale mechanismen omdat deze zich voordoen binnen één generatie gedurende de levensloop. Uit de familiechronieken kunnen we zo optekenen dat generaties inderdaad verschillen in hun bagage (de optelsom van individuele kenmerken als kennis, arbeidsvermogen, netwerk), de doelen die ze nastreven, de middelen die ze daarvoor (geleerd hebben te) gebruiken en de gedragsreactie die ze vervolgens laten zien: afwijzing, verzet, berusting en terugtrekking. Tegelijk zijn er overdrachtsmecha-

van intergenerationele overdracht van verslavingen waarbij vaak dergelijke situaties nog eens verergerd worden door toevallige zaken als ongelukken, ziekten, sterfgevallen, uit-huis-plaatsingen en ander noodlot. We zien bepaalde mechanismen meerdere keren of zelfs veelvuldig optreden, maar zijn ze tegelijkertijd ingebed in individuele omstandigheden. Daarom zijn situatieafhankelijke interventies, waarbij rekening gehouden wordt met meermaals voorkomende mechanismen, het meest kansrijk. Bijvoorbeeld gezinscoaching of zorgondersteuning (situatieafhankelijk) in combinatie met generieke, lokale

Soms vindt de overdracht plaats door het stigmatisering van de familie: je bent er eentje van die familie en dus vertrouw ik je niet.

nismen die ertoe leiden dat generatie op generatie 'besmet' wordt door een bepaalde situatie of bepaald type gedrag. Uit de interviews, meestal met drie generaties, komt ook daarover een heel divers beeld naar voren. Soms treedt verticale overdracht op langs de lijnen van gebrek aan ondersteuning vanuit de vorige generatie bij opleidingen. In andere gevallen is het vooral gebrek aan affectieve ondersteuning en gebrek aan liefde in de opvoeding. Soms vindt de overdracht ook plaats door het ontstaan van stigmatisering van de familie: je bent er eentje van die familie en dus vertrouw ik je niet en wordt het niks met jou. Ook zien we voorbeelden

interventies gericht op onderwijsdeelname of beschut werken. In het verdere verloop van het onderzoek hopen we de mechanismen en de daaraan te koppelen (randvoorwaarden voor) interventies nader in beeld te brengen.

Concluderend

De Veenkoloniën is een gebied met relatief veel armoede en overervende armoede waarbij, anders dan in steden, de meeste mensen die onder de armoedegrens leven geen migratieachtergrond hebben. Het brede offensief in de Veenkoloniën tegen overerfbare armoede loopt langs meerdere fronten. Vrijwel alle instellingen en overheden in het

gebied die met het onderwerp te maken hebben doen mee, zowel op werkvloerniveau als op bestuurdersniveau. Voor de onderzoekers biedt dat toegang tot betrokkenen en data en het maakt het mogelijk om kennis en inzicht effectief te verspreiden. De samenwerking met de regionale pers helpt daarbij ook, en die samenwerking is weer mogelijk door 'de breedte van het offensief'.

Het onderzoek laat zien dat de mensen onder de armoede grens niet alleen mensen zijn met een uitkering. Bijna een kwart werkt, in loondienst of als zzp'er. Opvallend resultaat van het onderzoek is ook dat mensen die in armoede leven zelden elk jaar onder de lage-inkomensgrens zitten. Toch leidt een aantal jaren boven de grens meestal niet tot structurele verandering van de situatie. Het kwalitatieve deel van het onderzoek op basis van familiechronieken is nog volop in uitvoering. Wel is al duidelijk dat er overdrachtsmechanismen zijn in horizontale (binnen een generatie) en verticale (tussen generaties) zin. De mechanismen zijn niet uniek, ze komen vaker of zelfs veelvuldig voor, maar de omstandigheden van de families zijn wel uniek. Dat betekent dat bij interventies rekening gehouden kan worden met bepaalde waargenomen overdrachtsmechanismen, maar dat die interventies ook rekening moeten houden met de individuele omstandigheden. Dé arme bestaat immers niet. ■

Arjen Edzes, Sanne Visser, Dirk Strijker en Richard Rijnks zijn alle vier werkzaam bij de faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen.

Verder lezen

- 1 Edzes, A., & Strijker, D. (2017). Overerfbare armoede in de Veenkoloniën. *Sociaal Bestek*, 79(6), 34-36.
- 2 Trendbureau Drenthe (2019), Veenkoloniën: arme ouders hebben vijf keer vaker arme kinderen Infobladen. <https://trendbureau-drenthe.nl/wordpress/wp-content/uploads/2019/10/Feitenblad-generatie-armoede-Veenkoloni%C3%ABn-10-oktober-2019.pdf>. Geraadpleegd op 16 oktober 2019.
- 3 Merton, R.K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3, 5, 672-682.
- 4 Kroft, H. et al. (1989). *Een tijd zonder werk: een onderzoek naar de leefwereld van werklozen*. Stenfert Kroese.